

بررسی اجمالی اهم وقایع نظامی و سیاسی جنگ تحمیلی ۱ شهریور تا ۳۰ مهر ۱۳۶۱

علیرضا لطف الله زادگان*

		نوشتار حاضر مقدمه‌ی کتاب روزشمار جلد ۲۱ با عنوان "عملیات مسلم‌بن عقیل" است که وقایع نظامی، سیاسی و اجتماعی شهریور و مهر ۱۳۶۱ را به طور اجمال بررسی کرده است.			
		واژه‌های کلیدی: عملیات - قطعه‌نامه شورای امنیت - حملات هوایی عراق - سازمان منافقین - مناطق کردنشین			چکیده

مقدمه

ایذایی، اجرای آتش توپخانه، عملیات‌های هوایی، طرح‌ریزی عملیات محرم و درگیری‌های نظامی در مناطق کردنشین است.

در جنبه غیرنظامی نیز آن دسته از رویدادها، مواضع و اقدامات سیاسی، اجتماعی، اقتصادی و... کشورها، سازمان‌ها و مسئولان حکومتی درج شده است که به‌نحوی در توان عمومی طرفین درگیر در جنگ (ایران و عراق) از ابعاد گوناگون تعیین‌کننده و یا تأثیرگذار بوده و تشریح‌کننده موضوع جنگ (نه عملیات) بین ایران و عراق است.

کتاب بیست‌ویکم روزشمار جنگ با عنوان "عملیات مسلم‌بن عقیل، آزادی ارتفاعات سومار و تهدید مندلی - تصویب قطعه‌نامه ۵۲۲" شامل اهم وقایع دوره ۶۱ روزه ۱ شهریور تا ۳۰ مهر ۱۳۶۱ جنگ ایران و عراق است که به‌صورت گزارش و اخبار روزانه ارائه شده است. اخبار و گزارش‌های این کتاب به دو جنبه عمده نظامی و غیرنظامی تقسیم‌بندی می‌شوند؛ جنبه‌های نظامی دربرگیرنده رخدادهای و تصمیمات عملیاتی، اخبار و گزارش‌هایی درباره عملیات مسلم‌بن عقیل، عملیات‌های محدود، عملیات‌های

* راوی و نویسنده مرکز اسناد و تحقیقات دفاع مقدس

سال یازدهم □ شماره چهل و دوم □ پاییز ۱۳۹۱

دیگری نیز که در طول این مدت اتفاق افتاده است در گزارش‌های روزانه آورده شده‌اند که تحرکات نظامی خودی و عراق در محورهای مختلف مرز، اجرای آتش توپخانه در شهرها و خسارات آن، بمباران‌ها، پرتاب گلوله شیمیایی و... از جمله آنهاست.

در رخدادهای غیرنظامی دو موضوع در زمره مسائل داخلی ایران جای گرفته است: نخست گزارش‌ها و اخبار روزانه عملکرد سازمان مجاهدین خلق (منافقین)، واکنش نیروهای انتظامی و امنیتی در برابر آنان، اجرای طرح‌های امنیتی در سطح تهران و تأثیر آن در کاهش اقدامات سازمان و دیگری، محاکمه یک گروه برانداز به رهبری "صادق قطب‌زاده" که در مقدمه کتاب کلیاتی درباره هر دو موضوع آمده است. در بخش دیگر رخدادهای غیرنظامی، چند موضوع عمده بین‌المللی درج شده است که مهم‌ترین آنها عبارتند از: تصویب دو قطعنامه ۵۲۲ در شورای امنیت و ۳۷/۷ در اجلاس عمومی سازمان ملل درباره جنگ ایران و عراق و بازتاب آن در سطح بین‌الملل، مواضع ایران در برابر تصویب این دو قطعنامه، انصراف جامعه بین‌الملل از برگزاری اجلاس سران غیرمتعهدها در بغداد و تسلیم نشدن در برابر پیشنهاد عراق مبنی بر برگزاری اجلاس وزیران خارجه غیرمتعهدها در بغداد و برگزاری این اجلاس در سازمان ملل و اقدامات ایران در این باره. برگزاری دوازدهمین نشست کشورهای عضو اتحادیه عرب در شهر "فاس" مراکش و تلاش برای حمایت از رژیم عراق در این نشست، دیدار حافظ اسد و صدام حسین دو همسایه و رقیب دیرینه عضو این اتحادیه و تلاش‌های کشورهای اردن و عربستان برای هم‌گرایی این دو کشور و به‌کارگیری این هم‌گرایی علیه ایران، حمایت این اتحادیه از اسرائیل و همچنین اخبار مربوط به کشتار ساکنان اردوگاه‌های "صبرا" و "شتیلا" به دست فالانژیست‌های لبنان با همراهی نیروهای "سعد حداد" و هماهنگی اسرائیل، از دیگر

موضوعات این کتاب در دوره زمانی مورد نظر، در قالب گزارش‌های خبری کوتاه و بلند، مستقل و ترکیبی به شکل روزشمار تنظیم و ارائه شده است. در مباحث عملیاتی، اخبار و گزارش‌هایی درباره مقدمات، اجرا و پیامدهای عملیات مسلم‌بن عقیل - که در منطقه عمومی سومار به مدت ۱۵ روز اجرا شد - و همچنین بخشی از مباحث و تصمیم‌گیری‌های مربوط به مقدمات عملیات محرم در جنوب موسیان روی ارتفاعات مرزی حمرین در این کتاب آمده است. از دیگر موضوعات مهمی که به‌طور کامل به آن پرداخته شده، اقدام عراق به بمباران مبادی ورود و صدور کالا و نفت در منطقه جنوب کشور (بندرهای جنوبی و جزیره خارک)

است که با توجه به نقش مهم نفت در اقتصاد بین‌الملل، این سیاست عراق بازتاب گسترده‌ای در مجامع سیاسی و اقتصادی داشت و بخش عمده‌ای از مطالب کتاب در حوزه‌های نظامی و غیرنظامی به این امر اختصاص یافته است. ناآرامی در استان‌های کردستان و آذربایجان غربی از دیگر موضوعاتی هستند که در

گزارش‌های روزانه رخدادهای نظامی به‌طور وسیع به آن پرداخته شده است. حملات نیروهای مسلح غیرقانونی به مراکز نظامی و غیرنظامی خودی و مقابله نیروهای خودی با آنها و اقدامات انجام شده برای محدود کردن مناطق تحت نفوذ گروه‌های مسلح غیرقانونی و نقش قرارگاه حمزه در شدت بخشیدن به این امر از اخبار مهم این دوره است. علاوه بر مطالب مذکور که هر کدام به‌طور مستقل در بخشی از مقدمه به آنها پرداخته شده است، رخدادهای نظامی

در دوره‌ی شهریور و مهر سال ۱۳۶۱ با وجود تلاش ایران برای حفظ ابتکار عمل در صحنه جنگ با اجرای عملیات‌های محدود، کمک‌های مالی و نظامی دولت‌های مختلف به عراق به‌ویژه در زمینه افزایش توان هوایی و قدرت پدافندی این کشور، تأثیر بسزایی در تداوم جنگ داشت

حسین شا هویسی و داراب فروزان به همراه صادق قطب‌زاده در دادگاه انقلاب ارتش

موضوعات بین‌المللی است که در مقدمه به آنها اشاره شده است.

علاوه بر موارد مذکور، چند رویداد دیگر نیز در این دوره اتفاق افتاده که حائز اهمیت است: مناقشه ایران و آلمان بر سر اخراج دانشجویان مسلمان ایرانی که به جرم مقابله با نیروهای مخالف جمهوری اسلامی دستگیر شده بودند و در بازداشتگاه‌های آن کشور به سر می‌بردند،

واکنش ایران به این موضوع و خلع ید از دولت آلمان در سرپرستی انیستیتو "گوته" و واگذاری آن به وزارت ارشاد اسلامی، جلوگیری پلیس عربستان از تظاهرات زائران ایرانی، دستگیری و ضرب و شتم آنان و حمله به ساختمان بعثه و تخریب آن مکان، دستگیری بسیاری از زائران و نماینده امام در امور حج و بازگرداندن آنان به ایران.

در این دوره با وجود تلاش ایران برای حفظ ابتکار عمل در صحنه جنگ با اجرای عملیات‌های محدود، کمک‌های مالی و نظامی دولت‌های مختلف به عراق به‌ویژه در زمینه افزایش توان هوایی و قدرت پدافندی این کشور، تأثیر بسزایی در تداوم جنگ داشت. کمک‌های نظامی شوروی (شامل تانک‌های تی - ۵۵، تی - ۷۲ و جنگنده‌های مدرن میگ - ۲۵) و فرانسه (شامل موشک‌های هدایت‌شونده و ضد هوایی) به عراق که موجب سامان یافتن قدرت دفاعی عراق در مقابل عملیات‌های ایران شد و به برتری هوایی عراق در بمباران مناطق مسکونی، اسکله‌های تجاری و پایانه‌های نفتی ایران انجامید

موضوع دیگری است که حجم وسیعی از اخبار این دوره را به خود اختصاص داده است. از سوی دیگر اقدام جنجالی امریکا در فروش هواپیماها با کاربری نظامی به عراق، فروش تسلیحات آلمانی به این کشور و... نشان می‌دهد که عراق در جنگ با ایران از پشتیبانی همه کشورهای برخوردار بوده و در این زمینه تفاوتی میان بلوک غرب و شرق وجود نداشته است. همچنین دیگر اخبار مربوط به پشتیبانی از عراق در جنگ حکایت از این دارد که این کشور از حمایت همسایگان خود به‌طور مستمر و مطلوب برخوردار بوده است. در واقع، قطع آمدن کشتی‌ها از اروندرود و بسته شدن بندر استراتژیک بصره از یک سو و نیاز فراوان عراق به انواع کالاهای نظامی از سوی دیگر، بندرهای عقبه اردن در دریای سرخ، عبدلی و نویسیب در کویت و تعدادی از بنادر عربستان را به جایگاهی برای تخلیه کالاهای نظامی عراق تبدیل کرده بود، طوری که در طول این دوره بیش از ۲۵۰۰ خودرو سنگین حامل تجهیزات و تسلیحات نظامی از مرزهای این سه کشور وارد عراق شده است. در این

نگاهی کلی به عملیات مسلم بن عقیل

در این دوره، نیروهای خودی عملیاتی را به نام "مسلم بن عقیل" در منطقه عمومی سومار به منظور عقب راندن نیروهای دشمن از ارتفاعات مرزی، دور کردن تهدید از دشت و شهر سومار، تصرف ارتفاعات سرکوب منطقه و تهدید شهرهای مرزی "مندلی" و "نفتخانه" عراق از تاریخ ۹ تا ۱۳ مهرماه انجام دادند. اهداف این عملیات که در منطقه عمومی سومار و در محدوده ارتفاعات "سلمانکشته" در شمال و "گیسکه" در جنوب (به طول ۲۲ کیلومتر) به اجرا درآمد، عبارت بود از: کاهش بازتاب‌های منفی عدم‌الفتح عملیات رمضان در شرق بصره، شکستن جو تبلیغاتی دشمن، گرفتن ابتکار عمل از ارتش عراق و تهدید محور وصولی مندلی به بغداد. در این عملیات که اجرای تک اصلی آن از ۹ تا ۱۳ مهرماه و پاسخگویی به پاتک‌های دشمن و تصحیح خطوط پدافندی تا ۲۱ مهرماه طول کشید، نیروهای خودی موفق شدند ۱۵۰ کیلومتر مربع از خاک ایران را آزاد کنند و ۳۰ کیلومتر مربع از خاک عراق از جمله ارتفاعات مسلط مرزی "کومه شریف"، "دوله شریف" و گیسکه را به تصرف خود درآورند. در این عملیات ۴ تیپ از سپاه با ۳۰ گردان و ۲ تیپ از ارتش با ۹ گردان شرکت کردند.

وضعیت کلی منطقه عملیات

منطقه‌ای که شهر سومار در قلب آن قرار دارد از شمال به نفت‌شهر، از غرب به شهر مندلی عراق از جنوب به میمک و از شرق به گیلان‌غرب محدود می‌شود. ارتفاعات مرزی گیسکه، کله‌شوان، کهنه‌ریگ، و سان‌واپا از ارتفاعات مهم این منطقه هستند که در طول خط مرزی واقع شده‌اند و این ارتفاعات بر شهرهای مرزی سومار ایران و مندلی عراق اشراف کامل دارند. ارتش عراق در عقب‌نشینی اجباری خود (بعد از عملیات بیت‌المقدس) در

کتاب موضوعاتی که به‌لحاظ برخورداری از اهمیت به‌طور مستقل درباره آنها گزارش تهیه شده است به سه حوزه تقسیم می‌شوند:

الف) نظامی

- ۱- طراحی و اجرای عملیات مسلم بن عقیل.
- ۲- طراحی عملیات محرم.
- ۳- حملات هوایی و موشکی به جزیره خارک و سایر بندرهای ایران در خلیج فارس.
- ۴- تداوم بحران و درگیری‌های نظامی در کردستان.
- ۵- بمباران و گلوله‌باران مناطق و شهرهای مرزی به‌ویژه شهر آبادان.

ب) غیرنظامی داخلی ایران.

- ۶- اقدامات سازمان مجاهدین خلق و سایر گروه‌ها.
- ۷- محاکمه و اعلام رأی دادگاه گروه منسوب به صادق قطب‌زاده.

ج) غیرنظامی خارجی

- ۸- تصویب دو قطعنامه در شورای امنیت و مجمع عمومی سازمان ملل متحد درباره جنگ ایران و عراق.
- ۹- تصمیم نهایی کشورهای عضو جنبش عدم تعهد به برگزاری اجلاس سران و وزیران خارجه این جنبش در خارج از عراق.
- ۱۰- برگزاری دوازدهمین نشست سران کشورهای عضو اتحادیه عرب در شهر فاس مراکش و حمایت این اتحادیه از عراق و شناسایی تلویحی رژیم اشغالگر قدس و بازتاب‌های آن.
- ۱۱- دیدار صدام حسین و حافظ اسد در حاشیه اجلاس سران اتحادیه عرب و بازتاب‌های آن.
- ۱۲- کشتار آوارگان فلسطینی ساکن در اردوگاه‌های صبرا و شتیلا در شهر بیروت.
- ۱۳- بازتاب‌های خارجی اقدامات و مواضع ایران و عراق در جنگ.

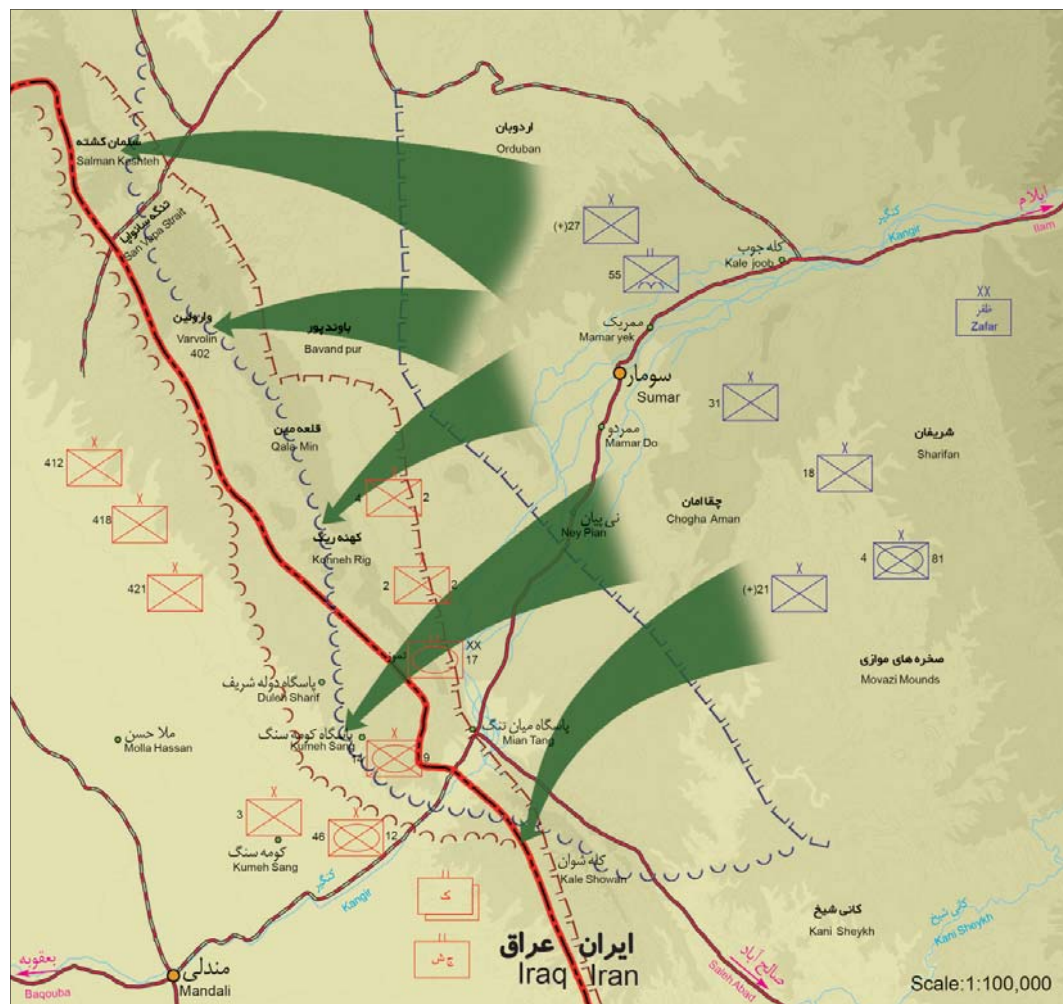
محور میانی که خود به دو محور تقسیم شده بود، نیروهای خودی در یک محور (گیسکه - سلمان کشته) موفقیت غیرمنتظره‌ای کسب کردند، ولی در محور دیگر (میان تنگ) مقاومت نیروهای عراق مانع پیروزی قاطع نیروهای خودی شد. در جناح جنوبی عملیات نیز نیروها به اهداف از پیش تعیین شده دست یافتند و در محورهای "حیدک"، "سیدک" و "دروازه" اهداف خود را تأمین کردند.

علاوه بر تلاش در محورهای عملیاتی، نیروهای خودی در منتهی‌الیه جناح راست عملیات (محور شمالی) نیز برای ممانعت از پاتک دشمن خاکریزی

خرداد و تیر ۱۳۶۱ با حفظ نیروهای خود روی این ارتفاعات، علاوه بر تهدید دائمی سومار، شهرهای قصرشیرین و نفت‌شهر را همچنان در زیر دید و تیر خود داشت. از این رو ارتباط این منطقه با مناطق شمالی با مشکلاتی روبه‌رو بود.

کلیاتی از عملیات مسلم‌بن عقیل

عملیات در شب اول، از سه محور آغاز شد. در جناح شمالی نیروهای عمل‌کننده به راحتی به اهداف خود دست یافته و توانستند ارتفاعات "سلمان کشته" و ارتفاع ۳۲۰ در جاده "سان‌واپا" را تصرف کنند. در

نقشه عملیات مسلم‌بن عقیل

محور میانی، نیروهای فراوانی را به کار گرفت و کوشید تا در مواضع خودی رخنه کند. این عملیات که با بمباران هواپیماهای عراقی همراه بود، با وجود نفوذ برخی از نیروهای عراقی در مواضع خودی با ایستادگی رزمندگان اسلام شکست خورد و یگان‌های عراقی مجبور به عقب‌نشینی شدند.

پنجمین روز عملیات کمابیش بدون رویداد مهمی گذشت و در ششمین روز نیروهای خودی با اجرای عملیاتی در محور میانی (سان‌واپا، میان‌تنگ)، پاسگاه میان‌تنگ و خاکریز مسلط به جاده آسفالته مندلی و نفت‌شهر را تصرف کردند و با وجود پاتک‌های متعدد و آتش پر حجم دشمن، موقعیت به دست آمده را تثبیت کردند. پس از این اقدام، دشمن تا ۲۰ مهر چندین پاتک در محورهای عملیات اجرا کرد ولی در هیچ کدام از آنان موفقیتی به دست نیاورد.

مباحث مقدماتی عملیات محرم

پس از عملیات مسلم‌بن عقیل در منطقه "سومار"، قرارگاه کربلا - فرماندهی عملیات مشترک سپاه پاسداران انقلاب اسلامی و ارتش جمهوری اسلامی ایران - عملیاتی را برای آزادسازی ارتفاعات مرزی حمزین و بخش غربی رودخانه "دویرج" در محدوده مرزی "موسیان" تا "چم‌هندی" به قرارگاه فتح ابلاغ کرد.

آزادسازی مناطق اشغال‌شده در منطقه مورد نظر و رسیدن نیروهای خودی به مرزهای بین‌المللی، آزادسازی جاده عین‌خوش - دهلران استقرار نیروهای خودی در مناطق مرتفع و برخوردار از تسلط دید و تیر، تحمیل خط پدافندی گسترده به عراق، در تیررس قرار دادن جاده بصره - العماره و... از جمله دلایل نظامی اجرای این عملیات بود. اولین جلسه هماهنگی فرماندهان عملیاتی سپاه و فرماندهی قرارگاه عملیاتی ارتش در ۲۳ مهر ۱۳۶۱ در "چنانه" شوش تشکیل شد. به کارگیری ۴ تیپ از

احداث کردند. با آغاز روشنایی هوا نیروهای دشمن با گلوله‌باران منطقه و پاتک‌های مکرر سعی در تصرف مواضع از دست‌رفته داشتند که تنها در محور شمالی توانستند بخشی از متصرفات نیروهای ایرانی (سلمان‌کشته) را بازپس بگیرند.

در روز دوم نیروهای خودی توانستند آن بخش از محور شمالی را که روز گذشته در پاتک دشمن از دست داده بودند، دوباره تصرف کنند، اما دشمن با وارد کردن یگان‌های متعدد این ارتفاع را بار دیگر به چنگ آورد. همچنین در عملیات دیگری در همین محور نیروهای خودی در یک نبرد دشوار، مناطقی را که دشمن روی مواضع خودی دید و تیر داشت، آزاد کرده، در آنجا مستقر شدند.

در محور میانی نیز نیروهای خودی علاوه بر تأمین اهداف اولیه، پاسگاه عراقی دوله‌شریف را تصرف کردند. با این اقدام تدارک نیروها از عقبه‌های خودی امکان‌پذیر شد.

به دلیل موقعیت برتر ارتفاع "سلمان‌کشته" و تسلطی که این ارتفاع روی سایر ارتفاعات منطقه داشت، فرماندهی عملیات در روز سوم عملیات (۱۱ مهر ۱۳۶۱) تصمیم گرفت عملیاتی را به منظور بازپس‌گیری این ارتفاع حساس اجرا کند. با وجود مشکلات فراوانی که در اجرای این عملیات پیش آمد، نیروهای خودی نبرد را تا ساعت ۱۰ صبح ادامه و دشمن را از منطقه فراری دادند، اما نتوانستند روی این ارتفاع و مواضع مورد نظر مستقر شوند و به ناچار عقب‌نشینی کردند.

در این روز دشمن در برخی محورهای عملیاتی (سان‌واپا، قلعه‌جوق و کهنه‌ریگ) پاتک‌های سنگینی اجرا کرد که ایستادگی نیروهای خودی مانع نتیجه‌گیری نظامیان عراقی شد و خسارات سنگینی به آنها وارد آمد.

در چهارمین روز عملیات (۱۲ مهر ۱۳۶۱) دشمن برای بازپس‌گیری مواضع از دست‌رفته در

مقام معظم رهبری حضرت آیت‌الله خامنه‌ای (مدظله) به‌همراه شهید صیادشیرازی در حال بررسی منطقه عملیاتی سومار، عملیات مسلم بن عقیل (ع)

سپاه و ۲ تیپ از ارتش، بررسی وضعیت نیروهای عراقی در منطقه عملیاتی، تعیین مأموریت‌های هوانیروز و نیروی هوایی و برآورد استعداد لازم برای اجرای مأموریت آنها و برآوردهای اولیه برای چگونگی استقرار پدافند هوایی، از موضوعاتی بود که در این جلسه درباره آنها بحث شد. دومین جلسه نیز با چهار روز فاصله در ۲۷ مهر ۱۳۶۱ برگزار شد و در این جلسه

ارزی، اقتصاد ایران را فلج کند. عراق برای تحقق این اهداف از هواپیماهای میراژ و موشک آگزوسه فرانسوی و هواپیماهای میگ-۲۵ روسی بهره می‌گرفت که به تازگی از آن کشورها دریافت کرده بود. در این راهبرد جدید که از اواخر مرداد ۱۳۶۱ شروع شد، مقامات نظامی عراق محدوده‌های جنوبی آب‌های ایران را که پایانه‌های نفتی و تجاری در آنجا واقع شده بود "منطقه ممنوعه نظامی" تعیین و اعلام کردند که هر کشتی که به این منطقه نزدیک یا وارد شود هدف قرار خواهد گرفت. حملات هوایی عراق که از اواخر مردادماه شروع شده بود از ۲ شهریور ماه شدت و مداومت یافت و در برخی مقاطع حملات به صورت روزانه انجام می‌گرفت. گاهی هم صدماتی به سیستم بارگیری یا انتقال نفت جزیره خارک وارد می‌کرد و کشتی‌های در حال آمدوشد به بندر امام خمینی و خورموسی را هدف قرار می‌داد. با این حال، عملیات‌های هوایی عراق هیچ‌گاه نتوانست سبب قطع صدور نفت از خارک یا قطع ورود کالا

فرماندهان یگان‌های عمل‌کننده و مسئولان واحدهای پشتیبانی‌کننده در عملیات محرم همچون واحد مهندسی ارتش، جهاد سازندگی، واحد توپخانه و هوانیروز گزارشی از اقدامات خود و پیشرفت‌های حاصل‌شده ارائه کردند. در آخرین جلسه‌ای که با موضوع عملیات محرم در این دوره برگزار شد، قرارگاه عملیاتی مشترک قائم طرح عملیات مشترک را به ۴ قرارگاه عملیاتی (قائم ۱، قائم ۲، قائم ۳ و قائم ۴) ابلاغ کرد.

راهبرد عراق در فلج کردن اقتصاد ایران

این دوره نسبت به دوره‌های قبل یک ویژگی داشت و آن عزم عراق در جلوگیری از بارگیری و تخلیه نفت‌کش‌ها و کشتی‌های تجاری در پایانه‌های جنوبی ایران (در جزیره خارک و بندر امام خمینی) بود تا از این طریق هم ورود کالاها اعم از تجاری و نظامی به داخل کشور را دچار اختلال کند و هم با قطع صدور نفت و در نتیجه محدود کردن درآمدهای

زد و بخش عمده‌ای از بارگیری نفتی این اسکله را در زمان محدودی قطع کرد، اما هیچ‌گاه به قطع صدور نفت از این اسکله نینجامید.

در ۱۳ شهریور ۱۳۶۱ هواپیماهای عراقی یک کشتی تجاری ترکیه را در بندر امام خمینی بمباران کردند. بر اثر این بمباران کشتی مذکور غرق شد و ۳ تن از کارکنان آن کشته و ۴ تن نیز زخمی شدند. در ۱۴، ۱۵ و ۱۶ شهریورماه نیز هواپیماهای عراقی خارک را هدف قرار دادند ولی در این حملات هیچ‌گونه موفقیتی برای عراق حاصل نشد. در ۲۰ شهریورماه نیز یک کشتی یونانی به هنگام بازگشت از بندر امام خمینی هدف موشک قرار گرفت و به گل نشست. دو روز پس از آن بار دیگر عراق خارک را هدف ۵ موشک قرار داد که هیچ خسارتی به بار نیاورد. در ۲۳ و ۲۵ شهریور نیز حمله هواپیماهای عراقی همچنان بدون هیچ‌گونه دستاوردی ادامه یافت اما در ۲۶ شهریور ۲ کشتی در خورموسی هدف قرار گرفته، آسیب دیدند. حملات هوایی عراق در مهرماه به شدت کاهش یافت و در سه مورد حملات هوایی که در ۱۴ و ۲۰ و ۲۲ این ماه انجام گرفت تنها ۲ تانکر ذخیره نفت آسیب دید. این امر دو دلیل عمده داشت: ۱- اجرای عملیات مسلم‌بن عقیل به همت نیروهای ایرانی در ۹ مهرماه در منطقه سومار. ۲- ابتکار عمل ایران در کاستن خسارت‌های هوایی که به آنها خواهیم پرداخت.

تدابیر ایران برای مقابله با راهبرد عراق

تشدید حملات عراق به جزیره خارک و تأسیسات و منابع نفتی ایران با هدف فلج کردن مبادی صدور نفت و کالا موجب شد ایران به اقدامات بازدارنده رو آورد: اولین تدبیر و اقدام بیمه کردن کشتی‌ها بود. در پی حمله عراق نرخ بیمه کشتی‌ها از یک درصد قیمت کشتی‌ها به ۳ درصد و گاه تا ۷ درصد افزایش یافت که این امر هزینه طرف‌های خریدار و شرکت

به بندر امام خمینی شود که این امر به دلیل پدافند قوی جزیره خارک و بندر امام خمینی و به کار بستن تدابیر ویژه مسئولان از یک سو و امکانات محدود عراق از سوی دیگر بود. به گفته مقامات نظامی ایران، نیروی هوایی عراق در حملات هوایی خود به این مناطق، به‌خصوص جزیره خارک وارد حریم هوایی آنها نمی‌شد، بلکه با شلیک موشک‌های فرانسوی از فاصله دور، عملیات مورد نظر را انجام می‌داد که دقت و کارایی لازم را نداشت.

نگاهی به حملات هوایی عراق

حملات هوایی عراق به جزیره خارک پایانه‌ای

که امکان صادرات ۷۰ درصد نفت ایران را فراهم می‌سازد و همچنین بندر امام خمینی یکی از اصلی‌ترین بندرهای ورود و صدور کالا، از ۲ شهریور ۱۳۶۱ شکل جدیدتری به خود گرفت. بدین ترتیب که نیروی هوایی عراق در این روز حمله ناموفقی به خارک انجام داد ولی در روز بعد لوله انتقال نفت بندر گناوه به خارک را بمباران کرد که به‌سرعت

تعمیر شد. در ۴ شهریورماه نیز سه حمله ناموفق به خارک انجام گرفت. این در حالی بود که بنا به گفته منابع خارجی، میزان صادرات نفت خام ایران از ۲ میلیون بشکه به ۹۰۰ هزار بشکه در روز رسیده بود که این کاهش صادرات بیش از آنکه به دلیل آسیب دیدن تأسیسات و تجهیزات نفتی باشد، ناشی از ناامنی روانی بود که بر اثر تبلیغات گسترده عراق، رسانه‌های غربی و شرکت‌های بیمه (برای افزایش نرخ بیمه نفت‌کش‌ها) ایجاد شده بود. به‌هرحال اگرچه حملات عراق به اسکله T در خارک آسیب

در شهریور و مهر ۱۳۶۱ بیش از ۲۵۰۰ خودرو سنگین حامل تجهیزات و تسلیحات نظامی از مرزهای سه کشور اردن، عربستان و کویت وارد عراق شده است

کشتی‌رانی را بالا می‌برد و آنان را از ادامه معامله نفتی یا تجاری بازمی‌داشت. زیرا با اضافه شدن هزینه‌های بیمه، نفت صادراتی به ازای هر بشکه از ۸۰ سنت حدود ۳/۲۶ دلار افزایش یافته بود و پیامد طبیعی آن کاهش تمایل صاحبان کشتی‌ها برای ورود به حوزه‌های بارگیری نفتی و بندرهای جنوبی ایران بود، ولی ایران به سرعت ابتکار عمل را به دست گرفت بدین ترتیب که وزارت نفت ایران در ۱۱ شهریورماه اعلام کرد، ایران کشتی‌هایی که قصد بارگیری یا تخلیه کالا در پایانه‌های ایران را دارند با همان نرخ یک درصد سابق بیمه می‌کند و در مرحله بعد در جهت اجرایی شدن این تصمیم و تضمین مالی آن بانک مرکزی ایران مبلغ ۳۰۰ میلیون دلار به عنوان پشتوانه ارزی در ۳ بانک معتبر اروپایی به ودیعه گذاشت. هرچند عراق این اقدام ایران را دارای اعتبار جهانی نمی‌دانست، ولی این ابتکار ایران، نتیجه مثبتی داشت، طوری که روزنامه فرانسوی لیبراسیون در اواخر شهریورماه اعلام کرد، اقدام ایران هرچند با شک و تردید محافل دریایی لندن مواجه شد، ولی نوعی شکست برای محافل بیمه‌ای لندن است.

اقدام دیگر ایران برنامه‌ریزی برای دور نگه داشتن نفت‌کش‌ها از تیررس هواپیماهای عراقی بود، بدین صورت که وزارت نفت قصد داشت یک پایانه موقت در جزیره "سیری" - که امکان دسترسی هواپیماهای عراقی به آنجا وجود نداشت - راه‌اندازی و با به کار گرفتن نفت‌کش‌های با ظرفیت بالا، بخش عمده نفت صادراتی را از خارک به سیری منتقل کند تا سایر نفت‌کش‌ها از منطقه امن سیری بارگیری کنند.

مناطق کردنشین

در مناطق کردنشین استان‌های آذربایجان غربی و کردستان فعالیت گروه‌های مسلح غیرقانونی همچون دوره‌های قبل امنیت منطقه را با مشکلات

اگرچه حملات عراق به اسکله T در خارک آسیب زد و بخش عمده‌ای از بارگیری نفتی این اسکله را در زمان کوتاهی قطع کرد، اما هیچ‌گاه به قطع صدور نفت از این اسکله نینجامید

۲- در همه محورهای مواصلاتی حداکثر به مدت ۱۰ ساعت در طول روز (از ۸ صبح تا ۱۸) تردد به طور آزادانه ممکن بود.

۳- محور پیرانشهر- سردشت و مهاباد - سردشت در تصرف نیروهای مسلح غیرقانونی بود و آمدوشد به سردشت از راه زمینی مقدور نبود و باید از

هلی‌کوپتر استفاده می‌شد. همچنین شهرها و روستاهای این محور همچون ربط، میرآباد، آلواتان، اوران و... در تصرف نیروهای مسلح غیرقانونی بود.

۴- حضور و فعالیت گروه‌های مسلح غیرقانونی در عمق مناطق بیشتر بود. آنها در برخی مناطق همچون محور بوکان - میاندوآب - سقز، کامیاران - سنندج و... حضور چشمگیرتری داشتند و برخی از روستاها و آبادی‌های این محورها پس از وقوع انقلاب اسلامی همچنان در دست آنها بود. با فعال

حمله به مناطق مسکونی

در این دوره عراق برای بمباران هرگونه اهدافی در عمق خاک ایران از جمله شهرهای تهران، اصفهان، تبریز و... توانایی لازم را نداشت و همه توان هوایی خود را به مسدود کردن مبادی ورود و صدور کالاهای نفتی و تجاری ایران در جزیره خارک و بنادر جنوبی اختصاص داده بود، ولی سیاست این رژیم در گلوله باران مناطق غیرنظامی همچون دوره پیش همچنان ادامه داشت و در این میان آبادان به هدفی ثابت برای ارتش عراق تبدیل شده بود.

توپخانه‌های عراقی برای آسیب رساندن به این شهر و ممانعت از عادی شدن فعالیت مردم سهمیه روزانه‌ای برای گلوله باران آبادان در نظر گرفته بودند و این سهمیه در برخی از روزها به شدت افزایش می‌یافت. علاوه بر آبادان، گیلان غرب، مهران و قصرشیرین نیز گاه و بی‌گاه گلوله باران می‌شدند. در نتیجه چنین حملاتی در طول این دوره حدود ۱۰۰ تن شهید و ۴۰۰ تن زخمی شدند. همچنین ۱۳۱ منزل، مجتمع اداری، صنعتی، مسجد، مدرسه و... بر اثر اصابت گلوله ویران شد یا آسیب دید.

سازمان مجاهدین خلق (منافقین)

فعالیت‌های تروریستی سازمان مجاهدین خلق در این دوره همچون دوره‌های قبل ادامه داشت و کمابیش به صورت روزانه گزارش‌هایی از اقدامات این سازمان شامل ترور افراد، اقدام به انفجار و بمب‌گذاری یا تیراندازی به ساختمان‌ها و مراکز دولتی و نظامی به صورت عمومی یا برای محافل ذی‌ربط منتشر می‌شد.

عناصر عملیاتی سازمان با توجه به تجارب امنیتی، مرکز ثقل فعالیت‌های خود را در شهرهای بزرگ، به‌ویژه تهران قرار داده بودند. نیروهای تأمین‌کننده امنیت همچون سپاه، دادستانی و کمیته نیز می‌کوشیدند از طریق دستگیری، برخوردهای

شدن قرارگاه حمزه، پاک‌سازی محور استراتژیک. پیرانشهر- سردشت در دستور کار قرار گرفت. پاک‌سازی این محور از اواسط شهریورماه آغاز شد و پس از ۴۵ روز عملیات متوالی حدود ۹۰ درصد از طول ۹۵ کیلومتری این محور پاک‌سازی شد و گروه‌های مسلح غیرقانونی خسارات فراوانی متحمل شدند. در این عملیات‌ها که از دو محور شمالی (پیرانشهر به جنوب) و جنوبی (سردشت به شمال) آغاز شد، شهرک‌هایی چون لیلان، ربط، آلواتان، میرآباد و واوان که از پیروزی انقلاب تا آن زمان در دست نیروهای حزب دمکرات کردستان ایران قرار داشتند، از تصرف نیروهای این حزب خارج شد. از میان این شهرک‌ها میرآباد به دلیل آنکه مرکز فعالیت‌های اقتصادی و گمرکی حزب دمکرات و آلواتان محور مواصلاتی این حزب با عراق بودند، اهمیت ویژه‌ای داشتند. محور مهاباد - پسوه، محور مهم میاندوآب - مهاباد - بوکان، محور سنندج - کامیاران - نوسود و پاره نیز پاک‌سازی شد.

همچنین در برخی محورها همچون میاندوآب - تکاب - صائین‌دژ پاک‌سازی محورها تا عمق ۳ تا ۵ کیلومتری ادامه یافت. البته دامنه فعالیت گروه‌های مسلح غیرقانونی در سطح منطقه فراتر از آن بود که اجرای چند عملیات موجب کاهش عمده اقدامات آنان شود، ولی آزادسازی برخی محورهای اصلی و پاک‌سازی برخی دیگر از محورها، این امکان را برای نیروهای مسلح جمهوری اسلامی ایران فراهم کرد تا آنان از حالت انفعال خارج شوند و در جهت کنترل منطقه گام‌های مؤثری بردارند.

در این دوره (شهریور و مهر ۱۳۶۱) شورای امنیت قطعنامه ۵۲۲ و مجمع عمومی سازمان ملل متحد قطعنامه ۳۷/۳ را درباره جنگ ایران و عراق تصویب کردند

مستقر بودند، فعالیت گشت‌زنی خود را از نیمه دوم مهرماه در سطح شهر آغاز کردند و توانستند با دستگیری و کنترل افراد سازمان، محیط را برای آنان ناامن کنند. حضور فعال و رسمی نیروهای سپاه در سطح شهر احساس امنیت را در مردم و جامعه افزایش داد. کاهش شدید ترورها، انفجارها و... از نتایج عملی اجرای این دو طرح بود به نحوی که در تهران در طول شهریورماه (قبل از اجرای این دو طرح) بر اثر ۷۶ مورد ترور تیم‌های عملیاتی سازمان ۷۴ تن از مردم تهران شهید یا زخمی شدند، ولی در کل مهرماه (بعد از اجرای طرح‌ها) تعداد اقدامات عملیاتی آنان به ۲۹ مورد کاهش یافت که ۳ تن

شهید و ۱۱ تن زخمی برجای گذاشت. علاوه بر کاهش بیش از ۶۰ درصدی آمار اقدامات تیم‌های عملیاتی سازمان، میزان موفقیت این تیم‌ها نیز از ۱۰۰ درصد موفقیت در هر عملیات به ۱۸ درصد در هر عملیات کاهش یافت که به نظر می‌رسد یکی از دلایل اصلی این امر، نداشتن تمرکز سازمانی، به هم ریختگی روانی و... بر اثر اجرای این دو طرح باشد.

در این دوره، به طور کلی ۲۷۴ گزارش (به طور متوسط در هر روز ۴ گزارش) درباره عملیات‌های شهری گروه‌های مسلح غیرقانونی و عمدتاً سازمان مجاهدین خلق اعم از ترور، بمب‌گذاری، حمله به مراکز و... و همچنین اقدامات نیروهای خودی اعم از دادستانی، کمیته انقلاب و سپاه ارائه شده است.

محاكمه صادق قطب‌زاده و همدستانش

در این دوره حکم اعدام صادق قطب‌زاده از اعضای شورای انقلاب و اولین سرپرست رادیو و تلویزیون

مسلحانه، کشف خانه تیمی و... از ادامه فعالیت‌های آنان جلوگیری کنند. همچنین طرح‌های ابتکاری سپاه و دادستانی که از اواخر شهریورماه اجرا شدند در مهار اقدامات تروریستی سازمان تأثیر زیادی گذاشت. از سویی دادستانی تهران طرحی را که به نام "طرح مالک و مستأجر" معروف شد، با هماهنگی کمیته و سپاه اجرا کرد که در محدود شدن اقدامات سازمان مجاهدین خلق در تهران مؤثر بود. طبق طرحی که دادستانی تنظیم و در سطح شهر اطلاع‌رسانی کرد، همه کسانی که در تهران، کل یا قسمتی از منزل یا ملک خود را به افراد دیگری رهن یا اجاره داده بودند، موظف شدند مشخصات کامل و عکس مستأجران خود را در فرم مربوطه ثبت کنند و برای بررسی و ثبت سوابق به مراکز تعیین شده از طرف دادستانی تهران تحویل دهند. با اجرایی شدن این طرح، آن بخش از نیروهای سازمان که پس از آشوب‌های مسلحانه خیابانی به فعالیت در خانه‌های تیمی روی آورده بودند هدف شناسایی قرار گرفتند و به دلیل احساس ناامنی به ناچار خانه‌های تیمی را ترک کردند و اثاثیه خود را فروختند. این امر به قدری گسترده و شایع شد که دادستانی به سمساری‌ها تذکر داد به کسانی که به هر نحو درصدد فروش اثاثیه منزل خود هستند حساس باشند و موارد مشکوک را اطلاع دهند. سرگردانی در سطح شهر تهران، اقامت اجباری در منزل آشنایان، وقت‌گذرانی در پارک‌ها و فرار به شهرستان‌ها، گسستن پیوند سازمانی و قطع برخی همکاری‌ها به خصوص در بُعد عملیاتی از دستاوردهای این طرح بود.

از سوی دیگر هم‌زمان با اجرای طرح مالک و مستأجر در تهران که تا حد بسیاری امنیت نیروهای سازمان در خانه‌های تیمی را به خطر انداخت، سپاه منطقه ۱۰ (تهران) نیز طرح گشت ثارالله را در سطح شهر تهران اجرا کرد. این نیروها با استفاده از خودروهای تویوتا لندکروز که ۴ نفر در هر خودرو

سکوت قطعنامه ۵۲۲ درباره متجاوز و توجه نکردن به تأمین خسارت کشور آسیب‌دیده از تجاوز، از دیگر محورهای اصلی بیانیه ایران در اعتراض به تصویب این قطعنامه بود

که اهل اردن (کشور دوست و متحد عراق) بود، تسلیم کرد. در این نامه که در آن به عملیات‌های ایران اشاره شده بود، نماینده عراق از ریاست شورا درخواست کرده بود که در برابر عملیات‌های ایران موضع‌گیری کند. به دنبال ارسال این نامه به شورای امنیت سازمان ملل، سعدون حمادی وزیر خارجه عراق نیز با نمایندگان عضو دائم شورا به گفت‌وگو و رایزنی پرداخت و نظر آنان را برای تصویب قطعنامه‌ای جدید جلب کرد. در پی این درخواست و رایزنی‌های انجام گرفته، شورای امنیت سازمان ملل جلسه‌ای تشکیل داد و از نماینده ایران به‌عنوان طرف منازعه دعوت کرد تا بدون حق رأی در این جلسه شرکت کند. نماینده ایران در سازمان ملل که قبلاً در اعتراض به صدور قطعنامه ۵۱۴ این‌گونه جلسات را تحریم کرده بود، در این جلسه حاضر نشد. قبل از این ایران در اعتراض به تصویب قطعنامه یک‌جانبه ۵۱۴ شورای امنیت سازمان ملل متذکر شده بود که شورای امنیت نه تنها نباید در برابر تجاوز عراق و اشغال بخش‌های عمده‌ای از سرزمین ایران سکوت می‌کرد، بلکه باید موضعی عادلانه درپیش می‌گرفت. اکنون که شورای امنیت با صدور قطعنامه ۵۱۴ نتوانست بی‌طرفی خود را در جنگ ایران و عراق رعایت کند، نباید در مقابل اقدام ایران برای آزادسازی سرزمین‌هایی که رژیم عراق به زور آنها را اشغال کرده است، موضع‌گیری کند و اقدامات ایران را تهدیدی علیه صلح و امنیت بداند. درهرحال و با وجود اعتراض‌های قبلی ایران، شورای امنیت سازمان ملل در ۱۲ مهر ۱۳۶۱، بدون حضور نماینده ایران تشکیل جلسه داد و قطعنامه ۵۲۲ را تصویب کرد.

اعتراض ایران به قطعنامه ۵۲۲

وزارت خارجه ایران با انتشار بیانیه‌ای در پنج بند

اجرا شد. قطب‌زاده که از ۲۳ تا ۳۰ مردادماه سه جلسه در دادگاه انقلاب ارتش به سرپرستی آقای محمدی‌ری‌شهری به اتهام براندازی نظام جمهوری اسلامی ایران و تشکیل گروه نظامی برای تحقق این امر محاکمه شده بود، به اعدام محکوم شد. حکم اعدام وی پس از پایان محاکمه سایر هم‌دستانش، در ۲۴ شهریور اجرا شد.

محاکمه هم‌دستان وی نیز از ۶ تا ۱۸ شهریورماه طول کشید و به اتهامات آنان شامل اقدام علیه امنیت کشور، شرکت در توطئه براندازی نظام جمهوری اسلامی ایران، توطئه برای انفجار منزل امام خمینی، دریافت پول از کشورهای خارجی و... رسیدگی شد و در نهایت ۲ تن از آنان به اعدام، ۲ تن به حبس ابد و ۵ نفر به ۲ تا ۱۵ سال حبس محکوم شدند. پرونده سه تن دیگر برای تکمیل اطلاعات و ادامه دادرسی به دادرسی انقلاب ارجاع شد.

شورای امنیت و مجمع عمومی سازمان ملل

در این دوره شورای امنیت قطعنامه ۵۲۲ و مجمع عمومی سازمان ملل متحد قطعنامه ۳۷/۳ را درباره جنگ ایران و عراق تصویب کرد.

زمینه صدور قطعنامه ۵۲۲ شورای امنیت سازمان ملل در ۱۲ مهرماه به نامه ۹ مهرماه نماینده عراق در سازمان ملل بازمی‌گردد. در پی اجرای عملیات موفق مسلم‌بن عقیل به همت نیروهای ایران در جبهه‌های غرب کشور که به تهدید جدی محور مندلی به بغداد انجامید، نماینده عراق در سازمان ملل نامه‌ای به ریاست ادواری این شورا

سوریه با قطع لوله نفتی با
نیاس در تیرماه ۱۳۶۰ عراق
را با مشکلات فراوانی
در حوزه‌های گوناگون از
جمله سیاسی - اقتصادی
روبه‌رو کرد

تقاضای عراق موضوع جنگ ایران و عراق را در دستور کار خود قرار داد و برای اولین بار پس از جنگ درباره ایران و عراق تصمیم گرفت و بیانیه ۳۷/۳ را که سیزده کشور عربی از جمله عربستان، اردن، بحرین، کویت، امارات متحده عربی پیشنهاد کرده بودند با ۱۱۹ رأی مثبت و ۱۵ رأی ممتنع و یک رأی مخالف تصویب کرد.

این بیانیه در ۵ بند و بدون اشاره به طرف متجاوز یا پرداخت خسارت به طرف آسیب‌دیده، درخواست آتش‌بس، عقب‌نشینی نیروها به مرزهای بین‌المللی و خودداری کشورها از اقداماتی که سبب تشدید جنگ شود و... تنظیم شده بود. بیانیه ۳۷/۳ مجمع عمومی نیز مانند قطعنامه ۵۲۲ شورای امنیت اعتراض نماینده ایران در سازمان ملل را به دنبال داشت. نماینده ایران در سازمان ملل سکوت درباره متجاوز و محروم کردن ایران از حقوق قانونی خود را از ضعف‌های عمده بیانیه دانست و اقدام عراق در از بین بردن مرزهای بین‌المللی را از دلایل اجرایی نشدن آن اعلام کرد و این اقدامات را راهی برای جلوگیری از پیروزی ایران در جنگ خواند.

تلاش ایران برای جلوگیری از برگزاری اجلاس وزیران خارجه جنبش عدم تعهد در بغداد

در کتاب بیستم روزشمار جنگ ایران و عراق اقدامات، مواضع و سیر وقایعی که به تغییر تصمیم کشورهای عضو جنبش عدم تعهد و انتقال نشست سران این کنفرانس از بغداد به دهلی نو انجامید، درج شده است ولی این پایان کار نبود، زیرا عراق به هیچ وجه نمی‌خواست از باقی‌مانده مزایای برگزاری این جلسه در بغداد چشم‌پوشی کند، به همین دلیل کوشید تا امتیاز میزبانی کنفرانس وزیران خارجه کشورهای عضو جنبش عدم تعهد را به دست آورد.

به تصویب قطعنامه ۵۲۲ شورای امنیت سازمان ملل اعتراض و مخالفت خود را با این تصمیم و اردنی بودن رئیس این شورا اعلام کرد. ایران معتقد بود که تصویب این قطعنامه در زمانی که کشور اردن ریاست دوره‌ای شورای امنیت را به‌عهده دارد، امری عادلانه نیست و نمی‌تواند متضمن بی‌طرفی شورا باشد، چرا که این کشور از ابتدای تجاوز عراق به ایران به نفع عراق موضع‌گیری کرده و همواره در تصمیمات بین‌المللی با عراق همکاری داشته است. از دیگر مواردی که ایران در این بیانیه به آن اعتراض کرد، حضور ارتش عراق در خاک ایران در زمان تصویب این قطعنامه بود، زیرا این اقدام امر تجاوز را عادی جلوه می‌داد. سکوت قطعنامه ۵۲۲ درباره متجاوز و توجه نکردن به تأمین خسارت کشور آسیب‌دیده از تجاوز، از دیگر محورهای اصلی بیانیه ایران در اعتراض به تصویب این قطعنامه بود. رجایی خراسانی نماینده دائمی ایران در سازمان ملل نیز صدور این قطعنامه را به دلیل آنکه عملیات نظامی ایران برای دفع تجاوز عراق انجام شده بود، بی‌مورد خواند. وی با یادآوری بی‌تفاوتی شورای امنیت در زمان تجاوز عراق به ایران و پیشروی ارتش عراق در عمق خاک ایران و اشغال ۲۰ شهر و ۱۲۰۰ دهکده و نیز آواره شدن ۲ میلیون ایرانی، صدور قطعنامه ۵۲۲ را در این زمان دلیل جانبداری شورای امنیت از عراق اعلام کرد.

رجایی خراسانی حتی بازپس‌گیری همه مناطق اشغال شده ایران را مبنای پایان جنگ ندانست و پرداخت خسارت‌های وارد شده به ایران، تضمین عدم تجاوز مجدد رژیم عراق به ایران و بازگشت آوارگان عراقی مقیم ایران به کشورشان را از جمله شرایط لازم برای پایان دادن به جنگ اعلام کرد. علاوه بر این، مجمع عمومی سازمان ملل متحد در سی‌وهفتمین اجلاس عمومی خود بر اساس

نشست سران اتحادیه عرب در فاس و جنگ ایران و عراق

در این دوره پس از رایزنی‌ها و تمهیدات فراوان سیاسی و تبلیغاتی، دوازدهمین نشست سران کشورهای عضو اتحادیه عرب در ۱۵ شهریورماه به مدت ۳ روز در شهر فاس مراکش برگزار شد. پیشنهادهای منابع سیاسی و همچنین هماهنگی‌های انجام گرفته در سطوح مختلف دیپلماتیک که سفر محمد بوستا وزیر خارجه مراکش (میزبان نشست دوازدهم سران اتحادیه عرب) به بغداد و گفت‌وگو با مقامات عراقی از آن جمله بود، حکایت از آن داشت که حمایت از عراق و تصمیم‌گیری یک‌طرفه درباره جنگ ایران و عراق از موضوعات اصلی نشست سران اتحادیه عرب است و به همین دلیل بود که صدام حسین به همراه یک هیئت بلندپایه سیاسی به "فاس" سفر و در این نشست شرکت کرد. نشست سران پس از ۳ روز گفت‌وگو در پشت درهای بسته در ۱۸ شهریور ماه پایان یافت و همان‌طور که انتظار می‌رفت در بندهای ۱ و ۲ بیانیه پایانی نشست از عراق حمایت شد. این بندها شامل تشکر و قدردانی از عراق به دلیل همکاری با سازمان‌های بین‌المللی برای پایان دادن به جنگ، پیشگامی برای صلح و همچنین تهدید ایران به استفاده از ماده ۶ منشور اتحادیه عرب بود که طبق آن در صورتی که یک کشور عربی هدف حمله قرار می‌گرفت، این حمله علیه همه کشورهای عربی تلقی می‌شد و سایر کشورهای عربی می‌بایست از نظر نظامی اعم از پشتیبانی یا دخالت مستقیم و سایر ابعاد از جمله اقتصادی و... از کشور آسیب‌دیده حمایت می‌کردند. بااین‌حال سه هفته پس از این نشست و انتشار اعلامیه سران اتحادیه، نیروهای ایران عملیات

گفتنی است که گردهمایی وزیران خارجه جنبش عدم تعهد قبل از برگزاری اجلاس اصلی (سران) اهمیت فراوانی دارد، زیرا در این گردهمایی موضوعاتی که قرار است در اجلاس اصلی بیان شود طرح و درباره آنها تصمیم‌گیری می‌شود. از این رو نقش میزبان در تنظیم دستور جلسه، اولویت دادن به موضوعات و چگونگی طرح موضوعات بسیار مهم است. در صورت برگزاری شدن جلسه وزیران خارجه در بغداد، سران حکومت بغداد احتمالاً ادعای توانایی برگزاری اجلاس سران در بغداد را دوباره مطرح می‌کردند و بر برگزاری اجلاس سران در بغداد اصرار می‌ورزیدند. ایران برای جلوگیری از چنین امری تلاش‌های جدیدی را آغاز کرد تا اجلاس وزیران خارجه در بغداد برگزار نشود. سفر آقای هاشمی رفسنجانی به هند در ۲۷ مرداد، سفر دوره‌ای وزیر خارجه ایران به افریقا و معاون وی به کشورهای عضو جنبش عدم تعهد در شرق و جنوب شرق آسیا و برخی رایزنی‌های دیگر، زمینه‌هایی را فراهم ساخت تا به‌طور غیررسمی میزبانی کوبا برای نشست وزیران امور خارجه کشورهای عضو جنبش عدم تعهد در محافل سیاسی مطرح شود و در پی آن، قائم مقام وزیر خارجه ایران از نامزدی احتمالی کوبا برای برگزاری این نشست حمایت کرد و پس از آن بود که وزیر خارجه کوبا به بغداد رفت و در دیدار با صدام حسین پیشنهاد داد "هاوانا" نشست وزرای خارجه را میزبانی کند، ولی به دلایلی اجلاس وزیران خارجه در ۱۲ مهرماه در مقر سازمان ملل برگزار شد.

موفق مسلم‌بن عقیل را در منطقه سومار اجرا کردند و به دلیل الزامات تاکتیکی، بخش‌هایی از ارتفاعات آن منطقه از جمله "دوله شریف" و "کومه شریف" را که در نوار مرزی و داخل کشور عراق قرار داشت، تصرف کردند، ولی کشورهای عربی مثل گذشته غیر از برخی لفاظی‌های متعارف، اقدام خاصی برای عراق انجام ندادند. البته کشور سودان اعلام کرد که درصدد است برای کمک به عراق نیروی نظامی به آن کشور اعزام کند ولی همچنان که در اخبار موجود است این حرکت دولت سودان نیز بیشتر جنبه تبلیغاتی داشت، زیرا این کشور خود درگیر مشکلات فراوان داخلی بود و ضعف حاکمیت این امکان را به جعفر نمیری رئیس‌جمهور این کشور نمی‌داد که به‌طور گسترده به کمک عراق بشتابد؛ به همین دلیل پس از اعلام کمک نظامی این کشور به عراق مقامات سودان در تصمیم‌گیری خود تجدیدنظر و اعلام کردند برای کمک به دبیرکل سازمان ملل و سایر فعالان در زمینه پایان دادن به جنگ، از اعزام نیرو به عراق خودداری می‌کنند.

البته کمک‌های تسلیحاتی، لجستیکی و مالی برخی کشورهای عربی به‌خصوص کشورهای همسایه عراق که از اول جنگ به این کشور ارسال می‌شد و - حتی اردن نیروهای نظامی به عراق اعزام می‌کرد - همچنان ادامه داشت و این، موضوعی جدا از تصمیمات کنفرانس اتحادیه عرب در شهر "فاس" بود.

دو کشور دارای ایدئولوژی و ساختار سیاسی بعثی بودند، اما به دلیل خط مشی‌های سیاسی متفاوت، هم‌گرایی و پیوستگی آنها به واگرایی و حتی دشمنی تبدیل شده بود. سوریه که کشوری صاحب نفوذ در میان کشورهای عربی و دارای جایگاه استراتژیک در همسایگی اسرائیل بود روابط بسیار خوب و دوستانه‌ای با جمهوری اسلامی ایران داشت و شاید در دوران جنگ تنها کشور عربی بود که با ایران منافع مشترک و استراتژیک داشت. این کشور به دلیل نزدیکی با ایران، در اوایل جنگ خط لوله نفتی عراق را که از این کشور عبور می‌کرد و به دریای مدیترانه می‌رسید، قطع کرد و مانع صدور نفت عراق شد.

در دوران جنگ، سوریه یکی از دو کشوری بود که به عراق این امکان را می‌داد که نفت خود را به بازارهای بین‌المللی صادر کند. خط لوله "باناس" یکی از دو لوله خط انتقال نفت عراق بود که نفت این کشور را از خاک سوریه عبور داده و به دریای مدیترانه می‌رساند و با توجه به مسدود شدن صدور نفت عراق از طریق خلیج فارس، این لوله نفتی با ظرفیت حدود ۴۰۰ هزار بشکه در روز در کنار لوله نفتی "اسکندریه" ترکیه به ظرفیت ۶۰۰ هزار بشکه در روز، تنها امکان صدور نفت عراق به بازارهای بین‌المللی بود. اقدام سوریه در قطع این لوله نفتی در تیرماه ۱۳۶۰ عراق را با مشکلات فراوانی در حوزه‌های گوناگون از جمله سیاسی - اقتصادی روبه‌رو کرد. از این رو، این دیدار و در طی آن توافقات دو کشور برای آغاز دوره هم‌گرایی، می‌توانست تحولی اساسی در زمینه‌های سیاسی، اقتصادی و نظامی به وجود آورد و توازن جدیدی در جنگ ایران و عراق ایجاد کند.

موفق مسلم‌بن عقیل را در منطقه سومار اجرا کردند و به دلیل الزامات تاکتیکی، بخش‌هایی از ارتفاعات آن منطقه از جمله "دوله شریف" و "کومه شریف" را که در نوار مرزی و داخل کشور عراق قرار داشت، تصرف کردند، ولی کشورهای عربی مثل گذشته غیر از برخی لفاظی‌های متعارف، اقدام خاصی برای عراق انجام ندادند. البته کشور سودان اعلام کرد که درصدد است برای کمک به عراق نیروی نظامی به آن کشور اعزام کند ولی همچنان که در اخبار موجود است این حرکت دولت سودان نیز بیشتر جنبه تبلیغاتی داشت، زیرا این کشور خود درگیر مشکلات فراوان داخلی بود و ضعف حاکمیت این امکان را به جعفر نمیری رئیس‌جمهور این کشور نمی‌داد که به‌طور گسترده به کمک عراق بشتابد؛ به همین دلیل پس از اعلام کمک نظامی این کشور به عراق مقامات سودان در تصمیم‌گیری خود تجدیدنظر و اعلام کردند برای کمک به دبیرکل سازمان ملل و سایر فعالان در زمینه پایان دادن به جنگ، از اعزام نیرو به عراق خودداری می‌کنند.

البته کمک‌های تسلیحاتی، لجستیکی و مالی برخی کشورهای عربی به‌خصوص کشورهای همسایه عراق که از اول جنگ به این کشور ارسال می‌شد و - حتی اردن نیروهای نظامی به عراق اعزام می‌کرد - همچنان ادامه داشت و این، موضوعی جدا از تصمیمات کنفرانس اتحادیه عرب در شهر "فاس" بود.

دیدار حافظ اسد و صدام حسین در حاشیه اجلاس اتحادیه عرب

در روز پایانی نشست سران اتحادیه عرب دیدار صدام حسین و حافظ اسد رؤسای دو کشور عراق و سوریه که به دلیل اختلافات شدید سیاسی و

کند، اما اصل بیانیه بر تشکیل دولت مستقل در کرانه غربی رود اردن و نوار غزه تأکید می‌کرد، با این مقدمه که این دو منطقه طی چند ماه آینده در قیمومیت سازمان ملل قرار گیرد و دولت مستقل فلسطین به مرکزیت بیت‌المقدس تشکیل شود. این در حالی بود که روز قبل مجلس اسرائیل به پیشنهاد دولت آن رژیم نوار غزه را به‌طور رسمی به اراضی اشغالی ملحق کرده بود.

کشتار "صبرا" و "شتیلا"

شش روز پس از آنکه کشورهای عربی در اجلاس دوازدهم اتحادیه عرب خواستار تضمین امنیت برای اسرائیل شدند، این رژیم که بخشی از شهر بیروت را در اختیار داشت، با پیشروی بیشتر در غرب این شهر، بخش‌های دیگری را به اشغال درآورد و منطقه‌ای را که اردوگاه‌های "صبرا" و "شتیلا" (محل اسکان فلسطینی‌های رانده‌شده به لبنان) در آن قرار داشتند تصرف و به‌طور کامل محاصره کرد. سه روز پس از این واقعه - یعنی در ۲۷ شهریورماه - نیروهای فالانژ لبنان با همراهی نیروهای "سعد حداد" و هماهنگی و همکاری کامل دفاع این رژیم، وارد دو اردوگاه شدند و در اقدامی بی‌سابقه همه ساکنان آن را که بالغ بر ۱۴۰۰ نفر و بیشتر شامل زنان، کودکان و افراد سالخورده بودند، به قتل رساندند.

چهار روز پس از این واقعه، وزیران خارجه کشورهای عضو اتحادیه عرب برای بررسی این اقدام و تصمیم‌گیری در این باره تشکیل جلسه دادند و با وجود برخی پیشنهادهای عملی برای تنبیه عاملان اصلی این حادثه، تنها به‌طور لفظی این کشتار را محکوم کردند.

دیدار حافظ اسد و صدام حسین با میانجیگری فهد شاه عربستان و ملک حسین شاه اردن در ۱۷ شهریورماه در حالی انجام گرفت که سه روز قبل از آن احمد عزیزی قائم‌مقام وزیر خارجه ایران در دمشق با حافظ اسد دیدار کرده بود.

پس از دیدار اسد و صدام رسانه‌ها، نتیجه این ملاقات و گفت‌وگوها را مثبت اعلام کردند و پادشاه مراکش و اردن نیز اظهار امیدواری کردند که این دیدارها در ماه‌های آینده نیز ادامه یابد. رادیو بی.بی.سی نیز توافق این دو کشور بر سر گشودن مرزها و ارتباط با یکدیگر را نتیجه عملی این دیدار دانست و برخی منابع نیز از بازگشایی بخشی از لوله انتقال نفت "بانیاس" سخن گفتند. اما سفر وزیر اطلاعات سوریه به تهران - که فرستاده ویژه حافظ اسد بود - در ۲۲ شهریورماه امیدواری‌های به‌وجودآمده درباره هم‌گرایی سوریه و عراق را از بین برد و به نگرانی‌های احتمالی ایران نیز پایان داد. وی پس از دو روز اقامت در تهران و گفت‌وگو با مقامات ایرانی، به هنگام ترک تهران گفت: «ضرباتی که صدام حسین به سوریه زده بسیار عمیق است و ما با دولت آن کشور در ستیز هستیم و امیدواریم آن کشور سرنگون شود.»

به رسمیت شناختن تلویحی اسرائیل در کنفرانس فاس

از دیگر مسائل مهمی که در کنفرانس فاس درباره آن تصمیم‌گیری شد، به رسمیت شناختن تلویحی اسرائیل در ماده ۷ بیانیه پایانی سران اتحادیه عرب بود. در این بند که برای رفع مشکلات فلسطین به تصویب رسید، از شورای امنیت سازمان ملل خواسته شده بود که برقراری صلح و امنیت را در همه کشورهای منطقه از جمله اسرائیل تضمین